

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Ursin, Jani; Saarinen, Taina

Title: Vallitsevia ja nousevia lähestymistapoja korkeakoulupolitiikan muutoksen tutkimukseen

Year: 2013

Version:

Please cite the original version:

Ursin, J., & Saarinen, T. (2013). Vallitsevia ja nousevia lähestymistapoja korkeakoulupolitiikan muutoksen tutkimukseen. *Tiedepolitiikka*, 38(1), 7-16.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Vallitsevia ja nousevia lähestymistapoja korkeakoulupolitiikan muutoksen tutkimukseen¹

Jani Ursin & Taina Saarinen

Jyväskylä yliopisto

jani.p.ursin@jyu.fi & taina.m.saarinen@jyu.fi

Tiivistelmä

Tämän artikkelin tarkoituksena on eritellä viimeaikaista kirjallisuutta korkeakoulupolitiikan muutoksesta siitä näkökulmasta, millaisin teoreettisin lähestymistavoin muutosta on korkeakoulupolitiikassa tarkasteltu. Analyysin perusteella voidaan erottaa kaksi vahvaa suuntausta: rakenteellinen ja toimijalähtöinen. Rakenteellisessa näkökulmassa muutoksen dynamiikka syntyy vakiintuneissa ja usein kansallisissa rakenteissa. Toimijanäkökulma pitää puolestaan joko yksilöllisiä tai institutionaalisia toimijoita muutoksen ajureina. Esitämme myös kolme nousevaa lähestymistapaa. Toimijuusnäkökulma ymmärtää korkeakoulupolitiikan muutoksen toimijoiden ja alueiden välisenä vuorovaikutuksena erilaisissa lyhytaikaisissa ja usein verkostomaisissa rakenteissa. Toimijaverkkoteoria ottaa toimijoiden vuorovaikutuksen lähtökohdaksi ja näkee kaikki organisaatiot ja toimijat toisiinsa verkottuneiksi. Diskursiivinen lähestymistapa käsittää korkeakoulupolitiikan muutoksen diskursiivisena prosessina.

Avainsanat: diskurssi, korkeakoulupolitiikka, rakenne, toimija, toimijaverkkoteoria, toimijuus

Johdanto

Korkeakoulututkimus on heterogeeninen ala (Teichler 2005), joka kattaa tutkimuskohteita aina mikro-tason tarkasteluista (esimerkiksi opiskelijoiden oppimistyyliä ja akateemisen työn piirteitä) makrotason ilmiöihin (kuten kansalliset korkeakoulujärjestelmät tai korkeakoulutuksen globalisoituminen). Näitä ilmiöitä lähestytään monitieteisesti esimerkiksi kasvatustieteen, politiikantutkimuksen, psykologian tai

sosiologian kautta (Brennan & Teichler 2008). Näin myös korkeakoulututkimuksen kohteet vaihtelevat sisältäen esimerkiksi rakenteiden, politiikkojen, eri toimijoiden vuorovaikutuksen tai hallinnon kysymyksiä (esim. Frackmann 1997; Tight 2003).

Teichler (2000) on kiteyttänyt nämä erilaiset kohteet neljään temaattiseen korkeakoulutuksen alueeseen: määrällis-rakenteelliset näkökulmat (esim. eliitti- ja massayliopiston kysymykset, koulutuksen ja työelämän rakenteelliset suhteet), tieto- ja tieteenalakysymykset (esim. akateemisuus vs. ammatillisuus, taidot ja kompetenssit) henkilökohtaiset (opetukseen ja oppimiseen liittyvät) näkökulmat (esim. ohjaus, opetus- ja oppimistyyli), ja instituutioon, organisaatioon tai hallintoon liittyvät ilmiöt (kuten esimerkiksi hallinto tai rahoitus). Teichler (2005) myös korostaa korkeakoulututkimuksen teoreettista, menetelmällistä ja käytännöllistä monitieteisyyttä ja -alaisuutta.

Tässä artikkelissa teemme katsauksen korkeakoulupolitiikan muutoksen tutkimukseen, ja analysoimme, millaisia teoreettisia lähestymistapoja korkeakoulupoliittisen muutoksen tutkimuksessa käytetään. Emme siis tarkastele Teichlerin erittelemiä korkeakoulututkimuksen temaattisia alueita (ks. Teichler 2000) tai korkeakoulupolitiikan sisältöjä, vaan sitä, miten muutosta korkeakoulupoliittisessa tutkimuksessa lähestytään esimerkiksi rakenne- tai toimijanäkökulmista (ks. Frackmann 1997; Tight 2003). Mitkä lähestymistavat ovat käytössä, ja mitkä näyttävät jäävän katveeseen? Mitä vahvuuksia ja heikkouksia lähestymistavoilla on?

Aineisto ja analyysi

Valikoimme aineistoksemme kolme kansainvälistä korkeakoulututkimuksen jurnaalia (*Higher Education*, *Studies in Higher Education* ja *Journal of Higher Education Policy and Management*). Nämä vertaisarvioitujen lehtien keskittymät korkeakoulupolitiikan tutkimukseen ja ovat alallaan arvostettuja. Lehdillä on voimakas eurooppalainen perusta, mikä asemoi tutkimuksemme eurooppalaisen korkeakoulututkimuksen piiriin. *Higher Education* ilmestyy kahdeksan, *Studies in Higher Education* kuusi ja *Journal of Higher Education Policy and Management* neljä kertaa vuodessa.

Tutkimuksemme ensi vaiheessa valitsimme tarkasteluun kaikki ne artikkelit vuosilta 2002–2006, jotka eksplisiittisesti käsittelevät muutosta tai sen vaikutuksia akateemiselle yhteisölle (N = 40). Nämä tulokset olemme julkaisseet vuonna 2012 (Saarinen & Ursin 2012). Käsillä olevaa artikkelia varten jatkoimme analyysia vuosille 2007–2011 (N = 32). Artikkelit analysoitiin sisällönanalyysilla.

Taulukko 1. Korkeakoulupolitiikan muutosta käsittelevien artikkelien (2002–2011) lukumäärät joulukuun ja lähestymistavoittain tarkasteltuna.

Lähestymistapa	Lehti			Yhteensä
	<i>HE</i>	<i>SHE</i>	<i>JHEPM</i>	
Rakenteellinen	32	8	9	49
Toimija	9	5	4	18
Toimijuus	4	1	-	5
Yhteensä	45	6	8	72

Taulukon 1 kategoriat ovat osittain päällekkäisiä. Olemme sijoittaneet artikkelin siihen lähestymistapaan, joka oli artikkelissa keskeinen. Taulukko tulisivin nähdä tilanteen yleiskatsauksena pikemminkin kuin selkeärajaisena jaotteluna rakenne- toimija- ja toimijuusnäkökulmiin. Kaikki nämä näkökulmat tuottavat erilaisen ymmärryksen korkeakoulupolitiikan muutokseen ja sen dynamiikkoihin.

Näkökulmia korkeakoulupolitiikan muutokseen

Rakenteellinen lähestymistapa

Ymmärrämme rakenteen sosiaalisesti tuotetuksi giddensiläisittäin siten, että rakenne on aina kaksitasoinen: se on sekä toiminnan lähtökohta että lopputulos. Yksilöt muokkaavat rakenteita, jotka puolestaan luovat reunaehdot toiminnalle. (Giddens 1979.) Siten korkeakoulupolitiikan muutokset ymmärretään tapahtuvan rakenteista käsin ja niiden tuottamina. Näitä rakenteita voivat olla esimerkiksi erilaiset kansalliset ja kansainväliset korkeakoulupolitiikkaa määrittävät taloudelliset (mm. General Agreement on Trade in Services, GATS) ja sosiaaliset (yksityinen-julkinen korkeakoulutus) reunaehdot. Rakenteellinen lähestymistapa ei kiellä toimijoiden olemassaoloa, mutta toimijoiden toiminta on sidoksissa rakenteisiin. Tyypillisesti rakenteellisessa lähestymistavassa korkeakoulupolitiikan muutosta tarkastellaan eri tasoista, kuten kansallinen-kansainvälinen tai mikro-makro.

Rakenteellinen lähestymistapa oli analyysissämme yleisin tapa kuvata korkeakoulupolitiikan muutosta (taulukko 1). Esitämme seuraavaksi tästä lyhyesti kaksi esimerkkiä: hallinnan teorian (Enders 2004) ja organisatorisen allomorfismin (Vaira 2004).

Enders (2004) tarkastelee korkeakoulutuksen kansainvälistymistä monitasoisen hallinnan teorian (multilevel governance theory) näkökulmasta. Hän väittää, että kansallisvaltiot edelleen ensisijassa tuottavat ja muokkaavat korkeakoulupolitiikkaa omista kulttuurisista, ideologisista, sosiaalisista ja taloudellisista lähtökohdistaan. Endersin (2004, 365) mukaan globalisaatio ei ole vain narratiivi, vaan monimerkityksellinen ja -sidoksinen ideologia. Tämän globaalin ympäristön tekee kuitenkin haasteelliseksi sen vahva riippuvuus kansallisista ja paikallisista tekijöistä. Tällöin usein globaalisti rakentuneet joustavat ja löyhät verkostot törmäävät sovinnaisiin kansallisvaltion poliittisiin rakenteisiin. Niinpä kansallisvaltiot ovat Endersin mukaan (2004, 375) globaalien ja lokaalien paineiden puristuksessa.

Enders (2004) ymmärtääkin korkeakoulutuksen sisältävän mikro- ja makrotasoja, joita voidaan tarkastella joko ylhäältä-alaspäin tai alhaalta-ylöspäin rakentuneiksi. Hänen globalisaationäkemyksensä on dialektinen siinä mielessä, että globalisaation dynamiikka syntyy paikallisen, kansallisen ja globaalin vuorovaikutuksessa. Enders jättää kuitenkin tarkemmin analysoimatta tämän vuorovaikutuksen synnyn ja luonteen – hän vain tyytyy toteamaan annettuna faktana, että tämä vuorovaikutus on luonut monimutkaisen korkeakoulupoliittisen toimintaympäristön. Vaikka Enders näkee korkeakoulutuksen kansainvälistymisessä toimijat ja toiminnan tärkeässä roolissa, on hänen lähestymistapansa silti pääsääntöisesti rakenteellinen painottaessaan eri tasojen (makro, meso ja mikro) ohjaavaa ja rakenteistavaa roolia korkeakoulutuksen muutoksessa.

Vaira (2004) yrittää puolestaan ylittää makrorakenteellisen ja mikroanalyttisen lähestymistapojen heikkoudet ja esittelee käsitteen organisatorinen allomorfismi (organizational allomorphy). Tällä hän tarkoittaa, että sosiaalisten reformien ja rakenteiden alla on yhteisesti jaettu (toiminta)malli – siis eräänlainen rakenne. Tätä analysoimalla voidaan ymmärtää globalisaation vaikutukset paikalliseen toimintaympäristöön. Siten muutos on ymmärrettävä osana laajempaa institutionaalista rakennetta ja dynamiikkaa luovaa kehystä. (Vaira 2004, 485, 499).

Organisatorinen allomorfismi pyrkii myös yhdistämään kaksi globalisaation vastakkaista voimaa: konvergenssin (lähentyminen) ja divergenssin (eriytyminen). Endersin tavoin myös Vaira näkee toimijat tärkeänä osana korkeakoulupolitiikkaa. Globaalilla tasolla ylikansalliset toimijat (esim. EU, OECD) toimivat institutionaalisina kantajina – käsite, jonka Vaira lainaa Scottilta (1995) – ja (uudelleen)rakentavat globalisaation rationaaleja. Vaikka organisatorinen allomorfismi pitää toimijoita tärkeinä, ottaa Vaira kuitenkin rakenteet – näkyvät tai näkymättömät – analyysinsä perustaksi. Vaira

ymmärtää rakenteet yhteisiksi ja jaetuiksi malleiksi ja päättelee, että analysoimalla näitä malleja voidaan ymmärtää muutoksen ydin.

Kumpikin näistä rakenteellisen lähestymistavan esimerkeistä (Enders 2004; Vaira 2004) painottaa lähestymistavan keskeistä tunnuspiirrettä: toimijat usein tunnustetaan ja tunnustetaan, mutta viime kädessä rakenteet selittävät muutoksen. Vairalla nämä rakenteet ovat sosiaalisten reformien alla olevia yhteisesti jaettuja (toiminta)malleja ja Enders puolestaan korostaa eri tasojen (globaali, kansallinen, paikallinen) rakenteistavaa vaikutusta muutoksessa. Rakenteiden selittävää roolia pidetään siten usein itsestään selvänä: esimerkiksi kansallisvaltioiden vakiintuneet poliittiset, taloudelliset ja kulttuuriset rakenteet määrittävät miten globaalit korkeakoulupoliittiset vaikutteet ymmärretään ja tulkitaan. Tällöin kansallisvaltioita ei sinällään nähdä aktiivisina toimijoina, vaan ennemminkin rakenteellisina toimintaympäristöinä. Lisäksi rakenteellinen lähestymistapa liittyy reformitutkimuksen traditioon, jonka tavoitteena on usein tuottaa tietoa tukemaan päätöksentekoa (Saarinen & Välimaa 2012). Tämä oli ilmeistä myös aineistossamme (ks. esim. Tabulawa 2007; Munene & Otiene 2008). Tämä usein strateginen (Teichler 2005) ja käytännöllinen tavoite tekee rakenteellisesta lähestymistavasta myös houkuttelevan korkeakoulututkimukselle ja laajemmalle yleisölle.

Rakenteellinen lähestymistavan vahvuus on, että se on analyttinen ja helposti ymmärrettävä. Lähestymistapaa voi kuitenkin pitää ennemminkin kuvailevana kuin selittävänä, heuristisena ennemmin kuin teoreettisperustaisena. Lähestymistapa ymmärtää esimerkiksi kansallisvaltiot kehyksinä, jota vasten korkeakoulupolitiikan muutoksia usein kuvataan, mutta niiden teoreettisia perusteita harvemmin pohditaan ja problematisoidaan.

Toimijanäkökulma

Toimijanäkökulmassa voidaan keskittyä yhtäällä yksilötoimijoihin ja toisaalla kollektiivisiin tai institutionaalisiin toimijoihin politiikan muutoksen tuottajina. Näkökulma voi siis toisin sanoen olla joko individualistinen eli yksittäisten avaintoimijoiden merkitystä korostava, tai holistinen eli yhteiskunnan rakenteiden merkitystä toimijoiden pelivaran rajaajana korostava (Heiskala 2000). Toimijanäkökulman molemmissa lähestymistavoissa toimijat (joko yksilölliset tai kollektiiviset) ovat muutoksen keskeisiä tekijöitä. (ks esim. Gerard 2003; Corbett, 2005.)

Toimijuuteen liittyy käsitys jostain jaetusta tavoitteesta, joka on kuitenkin luonteeltaan subjektiivinen (Weber 1968). Toimijat ovat myös jossain määrin riippuvaisia niistä rakenteista, joissa ne toimivat.

Tämä rakenteiden ja toimijoiden linkittyminen ei kuitenkaan vähennä toimijoiden merkitystä politiikan muutoksessa, vaikka eri toimijoilla on eri painoarvo jo siitäkin riippuen, millaisissa rakenteissa ne toimivat. Kuten Rose (1999, 5) toteaa Latouria lainaten: vaikka mikro- ja makrotoimijoiden välinen jaottelu näyttää luonnolliselta, se ei kuitenkaan ole ontologinen.

18 artikkelia sijoittui analyysissamme toimijanäkökulmaan (taulukko 1). Useimmat näistä tosin yhdistelivät toimijanäkökulmia rakenteellisen näkökulman piirteillä (ks. esim. Bleiklie 2005; Stensaker 2006.) Stensaker (2006) näkee korkeakoulut toimijoina, vaikka hän samalla näyttää sitoutuvan myös rakennenäkökulmiin käyttäessään käsitteitä *'governmental policies'* and *'organizational ideas'*. Bleiklie (2005) puolestaan keskusteluttaa artikkelissaan kollektiivisten toimijoiden roolia sekä kansallisella tasolla (esim. korkeakoulut instituutioina) että ylikansallisella tasolla (esim. OECD, Unesco, WTO). Hän kehittää yhtäällä weberiläisittäin hierarkian käsitettä ja käyttää toisaalla organismin käsitettä, mikä viittaa rakennenäkökulman kytkemiseen toimijoiden rooliin korkeakoulupolitiikassa. Selkeämmässä esimerkissä toimijanäkökulmasta Kempner and Loureiro (2002) tarkastelevat Maailmanpankin ja Kansainvälisen valuuttarahaston roolia kehityksissä.

Toimijoiden rooli politiikan muutoksessa on helppo ymmärtää, oli kyse sitten yksilötoimijoista (Corbett 2005) tai holistisesta toimijuudesta (esim. Kempner & Loureiro, 2002). Ball (1990, 155) on kuitenkin esittänyt, että politiikan prosesseja ei voi tiivistää muutamien avaintoimijoiden tavoitteisiin ja ambitoihin, vaikka heillä saattaisi ollakin enemmän valtaa kuin toisilla (ks myös Bacchi 2000, 51). Rakenne- ja toimijanäkökulmat näyttävät itse asiassa usein yhdistyvän (esim. Bleiklie 2005; Stensaker 2006).

Toimijanäkökulmaa on kritisoitu osin samoin perustein kuin rakennenäkökulmaa. Joitakin toimijoita (ministerit, korkea-arvoiset virkamiehet jne.) saatetaan itsestään selvästi olettaa merkityksellisemmiksi kuin toisia; nämä oletukset perustuvat usein henkilön asemaan jossain muodollisessa rakenteessa. Saattaa siis olla vaikeaa määrittellä, mihin toimijan valta perustuu. Toisaalta toimijanäkökulmaa voinee pitää dynaamisempina kuin rakennenäkökulmaa: toimijat "tekevät", rakenteet "ovat".

Nousevat lähestymistavat

Analyysimme mukaan erityisesti rakenteellinen mutta myös toimijalähestymistapa olivat hallitsevia selitettäessä korkeakoulupolitiikan muutosta. Muutoksen erittelyyn voidaan kuitenkin nähdä olevan

muitakin lähestymistapoja, joita tässä kutsumme nouseviksi. Näitä nousevia ovat toimijuusnäkökulma, toimijaverkkoteoria (actor-network theory, ANT) ja diskursiivinen lähestymistapa. Toimijuusnäkökulmaan perustuvia korkeakoulupolitiikan muutosta käsitteleviä artikkeleita löytyi aineistostamme muutama. Sen sijaan toimijaverkkoteoriasta ja diskursiivisesta lähestymistavasta oli vain yksittäisiä esimerkkejä, jotka eivät kuitenkaan käsitelleet korkeakoulutuksen muutosta (ks. Fox 2005 esimerkkinä toimijaverkkoteoriasta oppimisen tutkimuksessa; Chan 2005 politiikkadiskurssit muutoksen agentteina). Siksi emme ole näitä lähestymistapoja sisällyttäneet taulukkoon 1.

Toimijuuslähestymistapa

Aineistossamme oli viisi artikkelia, jotka voitiin luokitella toimijuuslähestymistapaa hyödyntäviksi (taulukko 1). Näille artikkeleille oli yhteistä se, että korkeakoulupoliittinen muutos ymmärretään eri toimijoiden ja alueiden välisenä vuorovaikutuksena erilaisissa lyhytaikaisissa rakenteissa. Toimijuusnäkökulma korostaakin rakenteellista ja toimijalähestymistapaa enemmän korkeakoulupolitiikan muutoksen vuorovaikutteista luonnetta. Esimerkki tästä lähestymistavasta löytyy Marginsonin ja Rhoadesin (2002) glonacal agency heuristic-ajattelusta.

Marginsonin ja Rhoadesin (2002, 288) mukaan vertailevan korkeakoulututkimuksen perusongelma on, että se ei ota riittävästi huomioon globaalia, kansallista ja paikallista tasoa. Tämän aukon täyttääkseen he esittelevät glonacal agency heuristic-käsitteen. Tällä he painottavat globaalien (global), kansallisen (national) ja paikallisen (local) yhtäaikaista merkitystä korkeakouluympäristöjen muokkaajina. He korostavat myös toimijuuden (agency) tärkeyttä globaaleissa prosesseissa. Toimijuudella on heidän ajattelussaan kaksi merkitystä. Ensiksi toimijuus voi olla organisaatio globaalilla (esim. Maailmanpankki), kansallisella (ministeriö) tai paikallisella (korkeakoulu) tasolla. Toiseksi toimijuus viittaa edellä mainittujen toimijoiden toimintaan. Tämä toimijuuden kaksinaismerkitys tarkoittaa siis, että globaalilla, kansallisella ja lokaalilla tasoilla kullakin on muodollisia toimijoita ja kollektiivisia toimia, jotka ovat keskeisiä ymmärrettäessä globalisaatiota ja korkeakoulutusta.

Marginson ja Rhoades painottavat eri tasojen (globaali, kansallinen ja paikallinen) ja alueiden/paikkojen (organisatoriset toimijat) risteyskohtia, vuorovaikutusta ja niiden vastavuoroisia määrittelyjä. Heidän mukaansa näiden prosessien risteyskohdassa tapahtuu virtojen samanaikaisuus (simultaneity of flows) globaalista paikalliseen. He korostavat vastavuoroisuutta, sitä, että toiminnot ja vaikutukset virtaavat yleensä useampaan kuin vain yhteen suuntaan. (Marginson & Rhoades 2002, 289–291.)

Marginson ja Rhoades (2002) pyrkivät ylittämään rakenteellisen ajattelun ja nostamaan keskiöön glonacal-toimijuuden. Heidän päättelynsä on kuitenkin paikoin epäselvää ja epämääräistä. He eivät esimerkiksi selitä tarkemmin organisatoristen toimijoiden ja kollektiivisen toiminnan suhdetta ajattelusaan. He eivät myöskään tarkemmin kuvaa, miten glonacal agency heuristic-ajattelua voisi empiirisesti soveltaa korkeakoulututkimuksessa.

Toimijuuslähestymistavan vahvuus on siinä, että se ottaa lähtökohdaksi globaalin maailman: sen, että globaalit toimijat (esim. EU, OECD) ja rakenteet (Bolognan prosessi, GATS) eivät pelkästään vaikuta vaan myös aktiivisesti muokkaavat kansallista ja paikallista korkeakoulupolitiikkaa. Keskeinen haaste toimijuusnäkökulmassa on sen holistisuus: selittäessään korkeakoulupolitiikan muutosta näkökulma ottaa huomioon rakenteet ja toimijat ja erityisesti niiden väliset rajapinnat. Tällöin lähestymistapa törmää metodologisiin haasteisiin kuinka tutkia (empiirisesti) näissä rajapinnoissa tapahtuvaa vuorovaikutusta.

Tutkimusajankohtana aineistomme ei osunut lainkaan toimijaverkkoteoreettisia tai diskursiivisia lähestymistapoja hyödyntäneitä korkeakoulupolitiikan muutosta käsitteleviä artikkeleja. Kun olemassaolevan tutkimuksen perusteella kuitenkin tiedämme, että näitäkin näkökulmia on jonkun verran viime vuosina käytetty korkeakoulupolitiikan tutkimuksessa (ks. kirjallisuuskatsaus artikkelissa Saarinen & Ursin 2012), esittelemme seuraavaksi lyhyesti nämä kaksi lähtökohtaa.

Toimijaverkkoteoria

Toimijaverkkoteoria ottaa lähtökohdaksi ”puhtaan” vuorovaikutuksen ja ymmärtää rakenteet kampaalunpaikkoina, jotka toistuvasti tuottavat ja uusintavat itseään. Toimijaverkkoteoriassa korkeakoulupolitiikan muutokset ovat tilapäisiä, sillä toimijat ja rakenteet käsitetään vuorovaikutteisina ominaisuuksina pysyvien asiantilojen sijaan. Toimijaverkkoteoriassa sosiaalinen todellisuus muodostuu inhimillisistä ja ei-inhimillisistä toimijoista, jotka ovat yhteydessä toisiinsa monin eri tavoin (esim. Latour 2005). Toimijaverkkoteoria olettaa, että valtaosa humaanista vuorovaikutuksesta välittyy objektien kautta. Law (1992, 3) kuvaa tätä seuraavan esimerkin avulla:

’I speak to you through a text, even though we will probably never meet. And to do that, I am tapping away at a computer keyboard. At any rate, our communication with one another is mediated by a network of objects – the computer, the paper, the printing press.’

Toimijaverkkoteoriassa toimija käsitetään hajanaisten suhteiden mallintuneena verkostona. Tällä tarkoitetaan, että arkipäiväiset ominaisuudet, kuten ajattelu ja kirjoittaminen, on tuotettu verkostoissa. Siten toimija on aina myös verkosto. Emme kuitenkaan aina ole tietoisia niistä verkostoista, jotka tuottavat toimijan. Toimijaverkkoteorian mukaan mikään organisaatio tai toimija ei koskaan ole valmis tai täysin autonominen. Toimijaverkkoteoriassa tärkeässä asemassa ovat käänösstrategiat, jotka ovat aina satunnaisia, paikallisia ja tilapäisiä. Käänösstrategioissa verkostot tuottavat relationaaliset toimintamallinsa ja -ehtonsa. Mitä kestävämpiä relationaaliset toimintamallit ovat, sitä pidempää verkosto pysyy elinvoimaisena. (Law 1992.)

Toimijaverkkoteoriassa tärkeä käsite on pakollinen kauttakulkukohta (obligatory passage point). Sillä tarkoitetaan, että mikäli muut toimijat vakuuttuvat siitä, että ehdotettu käänös on samansuuntainen heidän omien tavoitteidensa kanssa, ehdotetun käänöksen esittäjällä on mahdollisuus asettua verkoston fokaaliseksi toimijaksi (focal actor). Hänestä tulee silloin verkoston pakollinen kauttakulkukohta. Niinpä fokaalinen toimija määrittää sen pakollisen kauttakulkukohdan, josta muiden toimijoiden on kuljettava läpi ja näin fokaalisesta toimijasta tulee verkostolle korvaamaton. Onnistunut käänös läpi pakollisen kauttakulkukohdan tuottaa toimivan ja kestäväen toimijaverkon. (Callon 1996.)

Toimijaverkkoteorian yksi keskeisimmistä rajoituksista on, että empiirisesti on haasteellista tutkia verkostoja, jotka sisältävät sekä inhimillisiä että ei-inhimillisiä elementtejä. Toki tästä on esimerkkejä tieteen- ja teknologiatutkimuksen puolelta (esim. Latour 1988), mutta korkeakoulupolitiikan muutoksen tutkimuksen verkostot ovat huomattavasti laajempia kuin esimerkiksi laboratorioympäristöt. Toimijaverkkoteoriaa on kritisoitu myös siksi, että se on tautologinen. Yearley (2004, 64) väittääkin, että mikäli ainut todiste toimijoiden välisten yhteyden vahvuudesta on se, että se on voitokas suhteessa muihin verkostoihin ja niiden pakollisiin kauttakulkukohtiin, perustuu argumentaatio kehäpäätelmään.

Diskursiivinen lähestymistapa

Diskursiivinen näkökulma politiikan muutokseen ei lähde jostain ennaltamääritellystä olettamuksesta politiikan muutoksen taustoista. Sen sijaan, että politiikka automaattisesti ymmärrettäisiin rakente- ja/tai toimijalähtöisenä, ja politiikkadokumentit tuon politiikan kuvauksena tai ohjenuorana, diskursiivinen näkökulma näkee politiikan dialogisena: politiikan tekstit sekä kuvaavat että tuottavat politiikkaa. Kyse ei siis olekaan siitä, onko politiikka rakenne- vai toimijalähtöistä, vaan miten politiikka tuo-

tetaan erilaisissa (diskursiivisissa) prosesseissa rakenteellisena tai toimijälähtöisenä. Järjestelmän kuvauksen sijaan diskursiivinen lähtökohta tarkastelee sitä, miten järjestelmä on tuotettu diskursiivisesti.

Diskursiivinen näkökulma tarjoaa paitsi teoreettisen, myös menetelmällisen haasteen korkeakoulututkimukselle. Tekstiaineistoa on politiikantutkijan saatavilla suorastaan yltäkylläisesti. Haasteena onkin nähdä nuo tekstit politiikan diskursiivisina tuottajina, ei politiikkatodellisuuden monoliittisina kuvaajina. (Saarinen 2008.)

Diskursiivisen näkökulman edut ovat siinä, että sen avulla voidaan nostaa esille politiikan tuottamistapoja: mitä pidetään tärkeänä, mitä ei; mitä jätetään näkymättömäksi ja mitä nostetaan esiin (ks. Bachhi 2000; Ball 1993; Saarinen 2008). Diskursiivisen näkökulman ongelmat ovat usein menetelmällisiä. Analyysi ei aina ole läpinäkyvää, minkä seurauksena johtopäätökset näyttävät hatusta vedetyiltä. Diskurssianalyysin parempi hyödyntäminen edellyttää siis systemaattisempaa ja avoimempaa analyysia (ks. Titscher, Meyer, Wodak & Vetter 2000, 163–164). Diskurssianalyysin jotkut muodot saattavat myös olla raskaita, minkä seurauksena suurten tekstimassojen käyttö aineistona voi olla vaikeaa.

Johtopäätökset

Korkeakoulupolitiikka-artikkelien analyysi paljasti, että rakenteellinen lähestymistapa oli selvästi yleisimmin käytetty kuvaamaan korkeakoulupolitiikan muutosta. Tätä voidaan osin selittää sillä, että lähestymistapa on analyttinen ja helposti ymmärrettävissä myös tutkijayhteisön ulkopuolella. Rakenteellisessa lähestymistavassa tyypillisesti korkeakoulupolitiikan muutoksia tarkastellaan makronäkökulmasta. Ontologisesti rakenteellinen lähestymistavassa korkeakoulupolitiikka ymmärretään rakentuvan erilaisista rakenteista, jotka muodostavat sen sosiaalisen kontekstin, joka joko edistää tai ehkäisee toimijoiden toimintaa. Niinpä sama korkeakoulupolitiikka voi toimia hyvin jossain kontekstissa, mutta heikosti toisessa ympäristössä. Rakenteellista lähestymistapaa voidaan kritisoida siitä, että se pitää rakenteiden keskeisyyttä itsestään selvänä (taulukko 2).

Toimijanäkökulmaan perustuvia artikkeleita oli aineistossamme selvästi rakenteellista vähemmän. Rakenteellisen lähestymistavan tavoin toimijanäkökulma on analyttinen ja helposti ymmärrettävissä oleva. Lisäksi se yhdistää mikro- ja makronäkökulmat. Lähestymistapaa voidaan luonnehtia rakenteellista dynaamisemmaksi, sillä se kiinnittää huomiota toimijoiden synnyttämään toimintaan. Toimijanäkökulman keskeisin heikkous on, miten tunnistaa keskeiset toimijat tai muutosagentit. Lisäksi

joidenkin toimijoiden oletetaan helposti *a priori* olevan tärkeämpiä kuin toiset perustuen lähinnä heidän muodolliseen asemaansa jossakin rakenteessa (taulukko 2).

Toimijuusnäkökulmassa pyritään ylittämään rakenteellisen ja toimijanäkökulmien rajoitukset tarkastelemalla korkeakoulupolitiikkaa globaalin, kansallisen ja paikallisen toiminnan risteyskohdissa syntyväksi. Niinpä toimijuusnäkökulmaa voidaan kutsua globaaliksi lähestymistavaksi korkeakoulupolitiikan muutoksiin. Samoin kuin rakenteellisessa lähestymistavassa myös toimijuusnäkökulmassa lähestymistapa on ensisijaisesti makroperspektiivi. Ontologisesti toimijuusnäkökulmassa globaalin, kansallisen ja paikallisen välinen vuorovaikutus luo perustan korkeakoulupolitiikan muutokselle. Lähestymistapaa on kuitenkin metodologisesti haastavaa soveltaa ja siksi sitä ei juuri ole käytetty korkeakoulututkimuksessa (taulukko 2).

Nostimme esiin myös toimijaverkkoteorian ja diskursiivisen näkökulman mahdollisina tapoina tutkia korkeakoulupolitiikan muutosta, vaikka aineistossamme näitä ei ollut käytetty korkeakoulupolitiikan muutoksen tutkimiseen. Kuitenkin nämä lähestymistavat avaavat uusia mahdollisuuksia analysoida kansainvälisen, kansallisen ja paikallisen välistä vuorovaikutusta sillä nämä lähestymistavat ylittävät mikro-makro-jaottelun. Toisaalta kumpikin lähestymistapa on käytännössä työläs toteuttaa ja ne harvemmin tuottavat käyttökelpoista tietoa tiedeyhteisön ulkopuolelle, kuten esimerkiksi päätöksentekijöille (taulukko 2). Tutkimuksen näkökulmasta nämä lähestymistavat tuovat kuitenkin uusia analyytisiä välineitä, miten ymmärtää ja tutkia korkeakoulupolitiikan muutosta. Toimijaverkkoteoriassa tämän tapahtuu analysoimalla verkostoja ja diskursiivisessa lähestymistavassa tekstuaalisten materiaalien kautta.

Taulukko 2. Eri lähestymistapojen vahvuudet ja heikkoudet

Lähestymistapa	Vahvuudet	Heikkoudet
Rakenteellinen	<ul style="list-style-type: none"> – analyytinen ja ymmärrettävä – strateginen ja käytännöllinen 	<ul style="list-style-type: none"> – usein oletuksiltaan itsestäänselvä – yliheuristinen
Toimija	<ul style="list-style-type: none"> – analyytinen ja ymmärrettävä – dynaaminen 	<ul style="list-style-type: none"> – toimijoiden tunnistamisen vaikeus – <i>a priori</i> oletukset toisten toimi-

		joiden vahvuudesta suhteessa toisiin toimijoihin
Toimijuus	<ul style="list-style-type: none"> – ottaa lähtökohdaksi globaalin maailman 	<ul style="list-style-type: none"> – epäselvä argumentaatio – metodologisesti haastava
Toimijaverkkoteoria	<ul style="list-style-type: none"> – huomio humaaneja ja ei-humaaneja toimijoita sisältävissä verkostoissa – pakollisten kauttakulkukohtien ottaminen mukaan analyysiin 	<ul style="list-style-type: none"> – verkostojen tutkimisen vaikeus ja työläisyys – tautologinen – enemmän tutkijoiden käsitteellinen kehys kuin apu päätöksentekoon
Diskursiivinen	<ul style="list-style-type: none"> – tekee politiikan taustaoletukset näkyviksi – huomio ei ole sinällään politiikadokumenteissa vaan minkälaisia todellisuksia niiden takana on 	<ul style="list-style-type: none"> - työläs analyysi - politiikan ”todellisuuden” ja ”diskursiivisesti tuotetun politiikan” ero on hämärä ja vaikeaselkoinen tutkijayhteisön ulkopuolella

Analyysimme paljastaa, että rakenteellinen näkökulma on selvästi hallitsevin korkeakoulupolitiikan tutkimuksessa. Kun rakenteellista lähestymistapaa voidaan luonnehtia ”kansallisvaltiokeskeiseksi” ja makrotasoiseksi, pitävät muut lähestymistavat tilanteeseen sidottuja toimijoita ja toimintaa rakenteita tärkeimpinä muutosta tarkasteltaessa.

Haluamme kuitenkin korostaa sitä, että vaikka korkeakoulupolitiikan muutoksessa on tärkeää tutkia eri tasoja, rakenteita, toimijoita ja toimintaa, vähintään yhtä olennaista on kiinnittää huomiota niihin kohtiin, joissa rakenteet ja toimijat risteävät tehdessään korkeakoulupolitiikkaa kansainvälisesti, kansallisesti ja paikallisesti. Käytännössä tämä tarkoittaa eri lähestymistapojen yhdistämistä siten, että rakenteet, toimijat, toiminta ja erityisesti näiden risteyskohdat voidaan ottaa nykyistä useammin korkeakoulututkimuksen kohteeksi. Jotta jatkossa voidaan paremmin ymmärtää korkeakoulupolitiikan muutosta,

on näitä risteyskohtia analysoitava tarkemmin. Käytännössä tämä tarkoittaa tässä artikkelissa esitettyjen eri lähestymistapojen yhdistämistä paremman kokonaiskuvan saamiseksi.

Lähteet

Bacchi, C. (2000) Policy as discourse: what does it mean? Where does it get us? *Discourse: studies in the cultural politics of education* 21(1), s. 45–57.

Ball, S. (1990) *Politics and policy making in education: explorations in policy sociology*. New York: Routledge.

Ball, S. (1993) What is policy? Texts, trajectories and toolboxes. *Discourse* 13(2), s. 10–17.

Bleiklie, I. (2005) Organizing higher education in a knowledge society. *Higher Education* 49(1–2), s. 31–59.

Brennan, J. and U. Teichler (2008) The future of higher education and of higher education research. Higher education looking forward: an introduction. *Higher Education* 56(3), s. 259–264.

Callon, M. (1986) Some elements of a sociology of translations: domestication of the scallops and the fishermen of St Brieuc Bay. Teoksessa J. Law (Toim.) *Power, action and belief. A new sociology of knowledge?* London: Routledge & Kegan Paul, s. 196–233.

Chan, A. S. (2005) Policy discourses and changing practice. Diversity and the university-college. *Higher Education* 50(1), s. 129–157.

Corbett, A. (2005) *Universities and the Europe of Knowledge*. Basingstoke: Palgrave.

Enders, J. (2004) Higher education, internationalisation, and the nation-state: Recent developments and challenges to governance theory. *Higher Education* 47(3), s. 361–382.

- Fox, S. (2005) An actor-network critique of community in higher education: implications for networked learning. *Studies in Higher Education*, 30(1), s. 95–110.
- Frackmann, E. (1997) Research on higher education in Western Europe: from policy advice to self-reflection. Teoksessa J. Sadlak and P.G. Altbach (Toim.) *Higher Education Research at the Turn of the Century*. New York: Garland, s. 107–136.
- Gerard, S. M. (2003) Who are the actors in the government of French Universities? *Higher Education* 45(1), s. 71–89.
- Giddens, A. (1979) *Central Problems in Social Theory: Action Structure and Contradiction in Social Analysis*. London: Macmillan.
- Heiskala, R. (2000) *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktivistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kempner, K. and A. Loureiro (2002) The global politics of education: Brazil and the World Bank. *Higher Education* 43(3), s. 331–354.
- Latour, B. (1988). *The pasteurization of France*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Latour, B. (2005) *Reassembling the social. An introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Law, J. (1992) *Notes on the theory of the actor network: ordering, strategy and heterogeneity*. Published by the Centre for Science Studies. Lancaster University. Available online at <http://www.lancs.ac.uk/fass/sociology/papers/law-notes-on-ant.pdf> (Downloaded October 28, 2008).
- Marginson, S. and G. Rhoades (2002) Beyond national states, markets, and systems of higher education. A glonacal agency heuristic. *Higher Education* 43(3), s. 281–309.
- Munene, I. I. & Otieno, W. (2008) Changing the course: equity effects and institutional risk amid policy shift in higher education financing in Kenya. *Higher Education* 55(4), s. 461–479.

- Rose, N. (1999) *Powers of freedom: reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saarinen, T. (2008) Whose Quality? Social actors in the interface of transnational and national higher education policy. *Discourse: studies in the cultural politics of education* 29(2), s. 179–193.
- Saarinen, T. & Ursin, J. (2012). Dominant and emerging approaches in the study of higher education policy change. *Studies in Higher Education* 37(2), s. 143–156.
- Saarinen, T. & J. Välimaa (2012). Change as an intellectual device and as an object of research. In B. Stensaker, J. Välimaa & C. S. Sarrico (Toim.) *Managing reform in universities: The dynamics of culture, identity and organisational change*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. (Tulossa).
- Scott, W.R. (1995) *Institutions and Organizations*. Thousand Oaks: Sage.
- Stensaker, B. (2006) Governmental policy, organisational ideals and institutional adaptation in Norwegian higher education. *Studies in Higher Education* 31(1), s. 43–56.
- Tabulawa, R. (2007) Global influences and local responses: The restructuring of the University of Botswana, 1990–2000. *Higher Education* 53(4), s. 457–482.
- Teichler, U. (2000) Higher education research and its institutional basis. Teoksessa S. Schwarz and U. Teichler (Toim.) *The institutional basis of higher education research. Experiences and perspectives*. Dordrecht: Kluwer, s. 13–24.
- Teichler, U. (2005) Research on higher education in Europe. *European Journal of Education* 40(4), s. 447–469.
- Tight, M. (2003) *Researching Higher Education*. Buckingham: SRHE & Open University Press.
- Titscher, S., M. Meyer, R. Wodak and E. Vetter (2000) *Methods of text and discourse analysis*. London: Sage.

Vaira, M. (2004) Globalization and higher education organizational change: A framework for analysis. *Higher Education* 48(4), s. 483–510.

Yearley, S. (2004) *Making sense of science. Understanding the social study of science*. London: Sage.

Weber, M. (1968) *Economy and Society. An outline of interpretive sociology*. Vol. I. Edited by Guenther Roth and Claus Wittich. Berkeley: University of California Press.

ⁱ Artikkelin on kehitelty edelleen artikkelista Saarinen & Ursin 2012. Päivitimme tätä artikkelia varten aineistomme kattamaan myös vuodet 2007–2011.